

UNIDADE 10. SOCIEDADE DE MASAS E INCORPORACIÓN DA MULLER AO TRABALLO ASALARIADO. O VOTO FEMININO.

Despois da Gran Guerra Estados Unidos viuse favorecido polas peticións de subministracións dos aliados e aumentou ademais, a súa influencia no dominio do mercado mundial ao verse libre da competencia dos países industrializados europeos. Un dos trazos característicos nos anos vinte foi o chamado consumo de masas

1. Sociedade de masas e consumo

A expresión sociedade de consumo utilízase para designar ás sociedades nas que o consumo dos cidadáns (demanda) oríéntase e diríxese en función das esixencias da industria e non á inversa, como sucedera tradicionalmente.

espois de superar a crise de 1921 viñeron os chamados “felices anos vinte”, que foi para os Estados Unidos unha década de prosperidade. Houbo un forte incremento da produción e das actividades industriais, comerciais e polo tanto, subidas da bolsas e fortes ganancias para os bancos.

O nivel de vida de benestar material do norteamericano medio tamén aumentou porque non é tanto a grande oferta de produtos dispoñibles no mercado como o seu baixo prezo, co que resultaban adquiribles para a maioría da poboación. Esta situación favoreceu o consumo de masas. A aplicación do sistema produtivo de Taylor e Ford, a racionalización das tarefas, a estandarización dos modelos e a súa fabricación en serie nas cadeas de montaxe das grandes fábricas, permitiron un aumento da produtividade por traballador e un abaratamento dos custos, e un enorme crecemento dos produtos elaborados.

Este crecemento está vinculado coas novas industrias da segunda fase da Revolución Industrial: industria química, electricidade, bens de consumo (frigoríficos, radios, teléfonos, medias de seda, conservas, lavadoras...) e sobre todo co automóbil que se converteu no símbolo da época.

Desta época data a electrificación dos fogares e a utilización do motor eléctrico.

O incremento do consumo estaba estimulado por moitos factores: abaratamento do prezos, subida dos salarios, incremento do aforro, etc....Para estimular o consumo desenvólvanse unha serie de métodos, desde a publicidade ata os grandes almacéns, pasando pola venda a prazos ou a compra a crédito.

Nesta época foi cando se iniciou o desenvolvemento das industrias de ocio como o cine e as relacionadas cos deportes.

Outra das características do desenvolvemento norteamericano foi a progresiva concentración empresarial. En 1929 a metade do comercio e a quinta parte do capital norteamericano estaba en mans dunhas 200 empresas, e nalgúns sectores esta concentración era aínda mais forte: no sector da fabricación de automóviles dos 181 fabricantes rexistrados en 1903 quedaron reducidos a 44 en 1926 e tres deles -Ford, General Motors e Chrysler- dominaban o mercado do sector. A xente consideraba a posesión dun automóbil como unha das súas máximas aspiracións.

En vésperas da crise de 1929 Estados Unidos concentraba o 75% do parque automobilístico mundial. Esta sector arrastraba a outros como a siderurxia, a extracción do petróleo, a petroquímica, ou a fabricación de vidros e de pneumáticos.

Chegara a gran prosperidade do automóbil. Na Ford, a produción mellorábase cada día: menos perdas, máis vixiantes (quinze minutos para comer, tres para ir aos lavabos); por todas partes a aceleración taylorista: agáchese, axuste a barra, enrosque a rosca (...) ata que os obreiros regresen ás súas casas pola tarde trementes, lívidos e completamente baleiros.

Ford era o dono de todo desde o minuto en que se extraía o mineral dos outeiros ate o instante en que o coche chegaba ao final da cadea e se poñía en marcha polos seus propios medios; as súas fábricas foron racionalizadas ata o milímetro (...) En 1926 o ciclo da produción desde a extracción do mineral ata que o automóbil deixaba a cadea, disposto para a venda, foi reducido a 81 horas

John DOS PASSOS: O gran diñeiro. 1936

Pero este crecemento tiña graves desequilibrios. Os agricultores sufrían as consecuencias dos cambios na dieta (menor consumo de cereais) e a crecente competencia de novos países (Canadá, Arxentina,). Estaban fortemente endebedados e a súa situación era moitas veces desesperada.

Igualmente os salarios dos obreiros creceron a un ritmo inferior ao da produción.

E o consumo enerxético deu lugar a cambios considerables debido a busca e utilización de novas fontes de enerxía: entre 1913 e 1929 a produción de petróleo cuadruplicouse e a de electricidade triplicouse.

A separación radical do traballo intelectual e do traballo manual que Taylor sostivo repetidamente levou a despojar o traballo do obreiro da necesidade de coñecementos, de cualificación, de iniciativa, baixo o encubrimento da simplificación e da economía de movementos. Os partidarios do taylorismo non queren recoñecer o lugar que ocupa no taylorismo o principio de separación entre pensamento e execución do traballo. El mesmo así o puxo de manifesto ao chamarlle a atención a un obreiro: "Non se vos pide pensar, hai outras xentes ás que se lles paga para iso"

FRIEDMANN, G. *O traballo en migallas*. 1964

O núcleo consumidor é a **familia**, en moita maior medida que o individuo, aínda que haxa determinados produtos que se consuman individualmente, o diñeiro sempre sae do orzamento familiar. É a familia a que ten que repartir as rendas. Esta é a causa pola que, na sociedade capitalista de consumo de masas, téndese á familia nuclear e con poucos fillos: para elevar o poder adquisitivo e o nivel medio de vida.

O fogar é o escaparate do consumo familiar, o lugar no que se acumulan os obxectos e onde mostra o nivel de vida da familia. As **grandes superficies** son os lugares privilexiados para o consumo. A súa capacidade para ofrecer produtos baratos, grazas ás economías de escala, fanas moi competitivas; téndese ao fin do comercio ao por menor, exceptuando o que está moi especializado en produtos de alto valor engadido, roupa, xoias, moda, arte, etc.

2. As relacións na sociedade de masas.

Na sociedade de consumo de masas e dos medios de comunicación, as relacións, os grupos de poder e as influencias no poder e as institucións dependen do número de persoas que apoien unha determinada opción. Se un determinado produto triunfa no mercado, é porque o merca moita xente. Unha determinada idea triunfa na sociedade porque é apoiada por moitas persoas.

A asociación cultural, deportiva, política, reivindicativa, etc., é o medio de expresión da sociedade de masas.

3. Incorporación das mulleres ao traballo asalariado.

Al Persil, a ese maravilloso super-jabón de abundantísima espuma, que deja la ropa limpiísima, debe la mujer moderna una parte, y no pequeña, de su felicidad.

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
(AHCB) Fons Gràfic

Cabe observar que os traballos aprendidos previamente na casa son os que desenvolverán as mulleres na industrialización, as fábricas que requirían maior tecnoloxía eran copados os seus postos de traballo polos homes.

Tamén se dá o caso de que os homes van traballar nas fábricas mentres as mulleres os substitúen nas zonas rurais.

Nalgúns sectores industriais persistía o carácter familiar, as mulleres levaban ás nenas ao traballo para aprender un oficio que desempeñarían en substitución das nais. Ex: a Fabrica de Tabacos da Coruña

En todo caso eran os varóns os que controlaban ao grupo doméstico: o seu traballo, a produción e os salarios das mulleres.

Que papel xogou a Guerra Mundial no camiño da emancipación feminina?. A guerra non é unha empresa exclusivamente masculina e as mulleres descubren novos traballos e novas responsabilidades.

A Primeira Guerra Mundial foi a segunda grande oportunidade para que as mulleres realicen traballos fóra da casa sen que haxa resistencias moi fortes, dada a necesidade de man de obra: cos homes na fronte elas teñen que ocupar as vacantes laborais na retagarda en todos os sectores da produción, desde o campo ata os transportes, pasando polas fábricas, o que inclúe as de armamento. Tamén tiveron que se organizar para atender ás necesidades da fronte: enfermeiras, abastecemento de alimentos, etc. Os novos oficios foron “munitionnettes” (municioneiras), condutoras de tranvía ou auxiliares do exército.

En 1914 en xullo as feministas francesas, despois de celebrar unha grande manifestación sufraxista en honor a Condorcet, na que se reclamaba a igualdade política, pretendían participar nas eleccións municipais de 1916.

Tamén na Gran Bretaña a cuestión feminina está no primeiro plano da discusión política, a cuestión do voto feminino.

Os estados que entraron en guerra apostaban por unha guerra curta e tiñan a esperanza posta na resignación das mulleres, porque rexeitan as propostas femininas de servizo, que propoñían as feministas, deixando as súas reivindicacións a un lado.

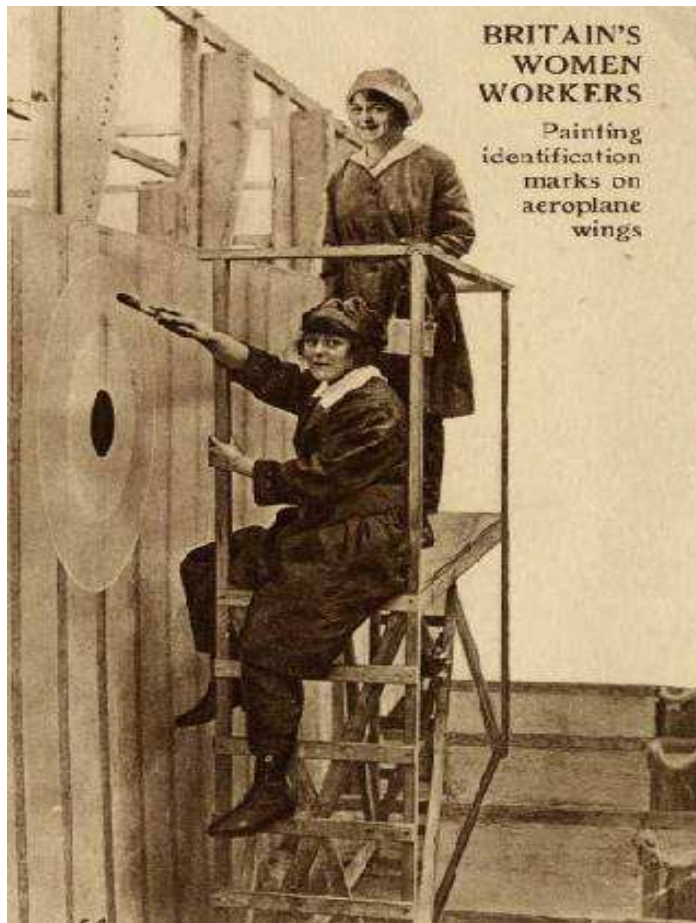
Fábrica de bombas

As alemás en 1914 crean un Servicio Nacional de Mulleres que serve de tropa auxiliar na administración para a asistencia e o aprovisionamento. En Gran Bretaña só se acepta a mobilización dunha minoría de voluntarias de clases acomodadas nas granxas e na policía urbana.

Pero a miseria económica xoga a favor do traballo asalariado das mulleres e en favor da busca de novos empregos, xa que os tradicionais das mulleres: comercio de luxo, industria están parados. A mobilización da man de obra feminina é lenta e tardía, con excepcións como as enfermeiras, xa alistadas nas sociedades de asistencia aos feridos, as campesiñas e as tendeiros que se fan cargo das tarefas que o marido abandonou.

Tamén a guerra require o sostén da retagarda: Francia ten “financeiras” “ferroviarias” que limpan, controlan ou rexistran, revisoras de metro, factoras, cobradoras e condutoras nos tranvías. Nas fábricas de material bélico, a man de obra feminina foi o último recurso, despois de ensaiar a contratación de civís mobilizados ou a importación de man de obra colonial ou estranxeira. As primeiras circulares ministeriais aparecen en 1915 invitando aos industriais a empregar mulleres onde sexa posible; a comezos de 1918 en Francia son 400.000 as mulleres traballando, ou sexa un cuarto da man de obra total.

En Alemaña a mobilización feminina desemboca nun crecemento absoluto do emprego feminino na metalurxia, a electricidade e a industria química, particularmente acusado nas grandes empresas. aceiros Krupp ten 30.000 mulleres traballando sobre 110.000 persoas ao final do conflito.

A vontade de servir ao seu país xoga un papel importante xunto a necesidade dun salario e o atractivo dun traballo ben remunerado, como eran as fábricas de munición, que tiñan un 9% de mulleres traballando, de clase social media e alta.

O goberno británico chamou ao deber temporal de substitución ás mulleres

“pon o teu gran de area, substitúe a un home para a fronte”.

Tamén as feministas francesas aproveitan a ocasión para reclamar a igualdade profesional, ou polo menos, a apertura a oficios cualificados e abren escolas para preparar as mulleres mediante a educación profesional.

Así podemos dicir que a guerra foi unha experiencia de liberdade para as mulleres e de responsabilidade. Pola forza da necesidade a guerra eliminou

as barreiras que separaban os traballos masculinos dos femininos e pechaban ás

mulleres moitas profesións superiores. En Francia que en 1914 contaba cuns centos de médicos e avogados, deixou que entraran as mulleres, ao igual que nas escolas de enxeñeiros ou de comercio.

As mulleres traballadoras toman conciencia das súas capacidades e estiman a nova independencia económica pois o traballo de guerra, sobre todo na fábrica de armamento, está ben pagado: o dobre ou máis que os salarios tradicionais nos sectores femininos.

Para as mulleres e rapazas das clases medias e acomodadas, acostumadas a exercer a caridade, a guerra é un período de intenso traballo, que pon en perigo cousas como a moda ou a sociabilidade burguesa. As maiores se afilian á Cruz Vermella e en moitos casos se lles confía a dirección de hospitais auxiliares ou a condución de ambulancias, e incluso se as manda ao fronte. Mentres Marie Curie impón, coa colaboración da súa filla, a radiografía de guerra e pon en circulación unha flota de vehículos radiolóxicos. A enfermeira é o personaxe feminino máis encomiado da guerra.

B. Davison tirouse aos pes do cabalo como protesta. 1913

En Estados Unidos, debido a súa tardía intervención (abril de 1917) e dada a súa heteroxeneidade de poboación, é un caso particular. A guerra europea que detén a inmigración e aumenta as exportacións, provoca unha escaseza de man de obra favorable ao emprego feminino moito antes do alistamento, que mobilizou en total a uns dous millóns de homes.

Pero a diferenza da Segunda Guerra Mundial non se produciu un aumento importante da man de obra feminina, senón un desprazamento de empregos e de campo a cidade. Os postos de traballo que deixan vacantes os homes brancos na industria pesada, as oficinas e os transportes son ocupados por mulleres brancas; mentres as mulleres negras, que ata ese momento foran peóns agrícolas ou empregadas domésticas, substitúen ás mulleres brancas ou aos homes negros nos sectores femininos mal pagados ou nos traballos máis pesados. Para elas, o traballo de oficina segue sendo escaso e marcado pola segregación racial.

Pero tanto nos Estados Unidos como en Europa, os salarios son máis baixos para as obreiras que para os obreiros, co pretexto de que as mulleres teñen outros ingresos e de que o traballo cambiou coa guerra.

Agora ben, una vez rematada a guerra (1914-1918) esta incorporación masiva ao traballo asalariado sofre un importante retroceso, xa que se desencadea unha ofensiva apoiada pola igrexa, coa finalidade de que as mulleres regresen ás súas casas. Os motivos:

- a necesidade de fomentar a natalidade para a reconstrución dos países implicados e proporcionar a futura man de obra.
- o regreso dos homes da fronte que queren ocupar de novo os que consideraban os seus postos de traballo.

- A crise económica dos primeiros tempos da posguerra.

Despois da guerra chegou o momento de afastarse e deixar o seu lugar aos homes. Pídeselles, no nome dos dereitos dos ex-combatentes, no nome da reconstrución

Burke-White. 1935. Cambellbg

nacional e da defensa da raza, que volvan ás súas casas e aos seus oficios femininos. Unhas se resisten. Outras, aceptan. A desmobilización feminina foi rápida e brutal especialmente para as obreiras de guerra, que foron as primeiras despedidas. Francia foi a menos xenerosa pero a máis pragmática: a pesar do consenso sobre a muller no fogar, óense voces que defenden o recoñecemento do traballo feminino, incluso na industria.

En Gran Bretaña o subsidio de desemprego é decrecente e se monta unha campaña de prensa contra as mulleres que viven a costa do estado e así enganan aos homes. Aquelas que rexeitan volver ao mundo feminino se lles suprime o subsidio de desemprego. Incluso as prazas de oficinista, pouco estimadas polos homes, deben reservarse para os mutilados.

Os veteranos de guerra se reincorporan rapidamente á súa familia a ao traballo, co desexo de recuperar o antigo mundo de antes da guerra

Isto desemboca nunha campaña que obstaculiza o traballo feminino ao presentar a proposta de prohibilo legalmente para as mulleres casadas (Bélxica, Italia,...) mentres que por outra parte se enxalza o traballo doméstico esaxerando o papel educativo das nais e a importancia que para a boa marcha da familia ten o feito de que se ocupen exclusivamente as mulleres do coidado da casa.

Burke-White. Wall Street. 1936

Para potenciar este aspecto de nai educadora e

ama de casa racional ábreanse escolas e impártense clases.

Esta crítica das mulleres emancipadas e feministas vai acompañada do eloxio da rainha do fogar, foi unha campaña moito mais forte en Estados Unidos que en Europa. De aquí a celebración do *Día de la Madre* e as cerimonia públicas en honor das nais de familias numerosas. En Francia, en 1920 se lles concede a medalla da Familia ás nais que tiveran ata 10 fillos, e conleva un premio económico aos pais varóns.

Pero tamén a longo prazo, as mulleres coa experiencia da guerra conseguiron mellorar: en Gran Bretaña o afundimento dos oficios da costura e da industria a

domicilio dáse conxuntamente cun aumento da proporción de mulleres na gran industria moderna, aínda que con empregos mecánicos pouco cualificados.

Nos empregos terciarios desenvólvense cada vez mellor as mulleres, no sector da banca, comercio, servizos públicos e incluso algunhas profesións liberais. No sector de oficinas o aumento do emprego das mulleres foi notable xa que foi máis rápido que noutros sectores.

A guerra tamén promoveu a instauración dunha asignación económica para a muller mobilizada, e logo as pensións para as viúvas, un dereito social protector das familias, non das mulleres.

Hai que ter en conta que o nivel de estudos das mulleres vai aumentando entre as clases medias: moitas familias deciden que as fillas estuden para que os seus coñecementos poidan suplir un dote escaso para atopar marido ou para aspirar a mellorar socialmente. Así a asistencia a escola secundaria disparouse nos anos vinte e trinta ata alcanzar entre un 50% e un 60% dos adolescentes. Incluso a educación universitaria nos anos vinte chegou a ter case a metade de mulleres estudantes nos Estados Unidos.

4. A muller moderna. Os anos vinte e o estilo norteamericano.

A América opulenta revelouse aos ollos de todo o mundo como o paradigma das liberdades, das posibilidades de enriquecemento e o benestar. Os valores que a impulsaban eran os do éxito, a iniciativa e o esforzo individual.

O país exhibiuse como nun escaparate onde toda iniciativa conducía ao éxito, proxectouse a través dos medios de comunicación de masas (cine, publicidade, etc) como a Meca soñada para os que ían en busca da fortuna.

Unha forte inmigración comezou a afluír desde todos os recunchos do mundo (Alemaña, Polonia, Italia, China) en busca de oportunidades, apiñándose nas cidades en barrios abarrotados de estranxeiros onde reinaban a pobreza e a exclusión.

Pero eses inmigrantes eran portadores de linguas, relixións, costumes e diferentes ideais políticos, de modo que en moitas ocasións chocaron cos valores dos xa establecidos, que reaccionaron aferrándose aos conservadores ideais do modelo "WASP" (*branco, anglosaxón, nativo e protestante*).

A percepción da "outra América", a dos que chegaban, converteuse nun grave problema social, político e moral.

A Administración conservadora republicana optou por unha política de control da emigración (*Leis de 1921*) e desde postulados racistas prohibiu a entrada de individuos de orixe asiática restrinxindo así mesmo a entrada de europeos - especialmente de eslavos e latinos- mediante leis como a *Immigration Act* de 1924

Desde unha mentalidade puritana, difundíuse a opinión de que o país estaba sendo corrompido por ideas e modos de vida estraños e identificouse aos inmigrantes coa inxesta de alcol. O goberno prohibiu o seu consumo, fabricación e venda ("*Lei Seca*"), fomentando con iso a creación de bandas organizadas que exerceron o control dun florecente contrabando e mercado negro, favorecendo indirectamente o fenómeno das mafias e o gansterismo (Al Capone e outros).

Este optimismo que en Estados Unidos impregnou ás clases altas e medias foi menos intenso no resto do mundo, reducíndose aos sectores máis acomodados, aqueles con suficientes recursos para imitar o modo de vida americano

Nos anos vinte a casa chegou a ter tanto interese para a ciencia social como o matrimonio e as relacións sexuais. Os profesionais da economía doméstica fixeron súa

a tarefa de mellorar as condicións do traballo do fogar. Influídos pola ideas de xestión científica, comezaron a realizar estudos comparativos do tempo invertido nas tarefas do fogar e mostraron que tanto para as amas de casa urbanas e do rural, ese traballo ocupáballes todo o tempo. Tanto se eran traballadoras asalariadas como se non, os homes non se ocupaban das tarefas domésticas e eran elas as que levaban todo o peso da casa.

Os especialistas en economía doméstica estaban de acordo en que se aplicaban o progreso tecnolóxico ao fogar, as máquinas aforraban tempo e traballo ás mulleres. Pero tamén serviron para aumentar as esixencias en materia de limpeza e orde da casa. A cociña de gas, a iluminación, as pranchas eléctricas eran os elementos de uso mais frecuentes nos anos vinte, aumentaron a eficacia do traballo doméstico. O tempo que as amas de casa aforraban gracia ao emprego de electrodomésticos e de alimentos envasados, invertíanno no coidado dos nenos e nenas, na compra e nas cuestións da administración doméstica.

As amas de casa se tomaron en serio a oportunidade de mellorar a saúde e a seguridade da familia. Ademais o marketing dos fabricantes de certos electrodomésticos, cuxo principal exemplo foron as lavadoras, devolvían ao fogar certos servizos que as xeracións anteriores de familias urbanas pagaban para que las fixeran fóra do fogar.

Que transformacións se produciron para as mulleres nesta sociedade de consumo? Solo supón alistarse no traballo nas fábricas ou no taller. A nova ama de casa, capaz de racionalizar o traballo doméstico tanto no aspecto temporal como de rendimento, preséntase como o complemento do home na produción externa do fogar. O funcionamento da casa debe asimilarse e integrarse á organización da sociedade. Trátase de taylorizar o traballo doméstico, coa oferta de electrodomésticos e novo equipamento. A ama de casa debe ser ao mesmo tempo consumidora e administradora do fogar. Debe facerse responsable do control do consumo, o que require unha coidadosa administración e planificación, incluso a compra a crédito e os proxectos a longo prazo. Así pódese entender a forte implantación que teñen nos Estados Unidos os grandes almacéns entre 1890 e 1940. Deseñan un novo tipo de

Muller con petaca

espazo público para as mulleres norteamericanas, un lugar de distracción e de sociabilidade, non só de consumo onde as mulleres poidan asumir certos papeis con autoridade, como compradoras ou xefas de sección.

A publicidade.

Os publicitarios gañaron credibilidade científica sobre a base dos datos que lles proporcionaban as ciencias sociais. A través da publicidade, os fabricantes e minoristas de produtos para o fogar ou para os rapaces deron a coñecer o *concepto moderno de feminidade*.

Aparecía a axencia de publicidade especializada, e os publicitarios se presentaron como educadores. As grandes compañías viron conveniente substituír aos minoristas locais polas “marcas” que se anunciaban por todo o país.

Proporcionaban información co fin de crear necesidades, explotando os descubrimentos psicolóxicos relativos ás motivacións irracionais e empregaron o simbolismo e a asociación mental a fin de mobilizar as emocións do consumidor e provocar a necesidade de compra.. Os especialistas en publicidade adoitan referirse ao consumidor con nome “ela”, xa que na década dos vinte e segundo as estatísticas as mulleres realizan o 80% das compras ao por menor. Os economistas pensaban que das tarefas da ama de casa, o consumo era a raíz.

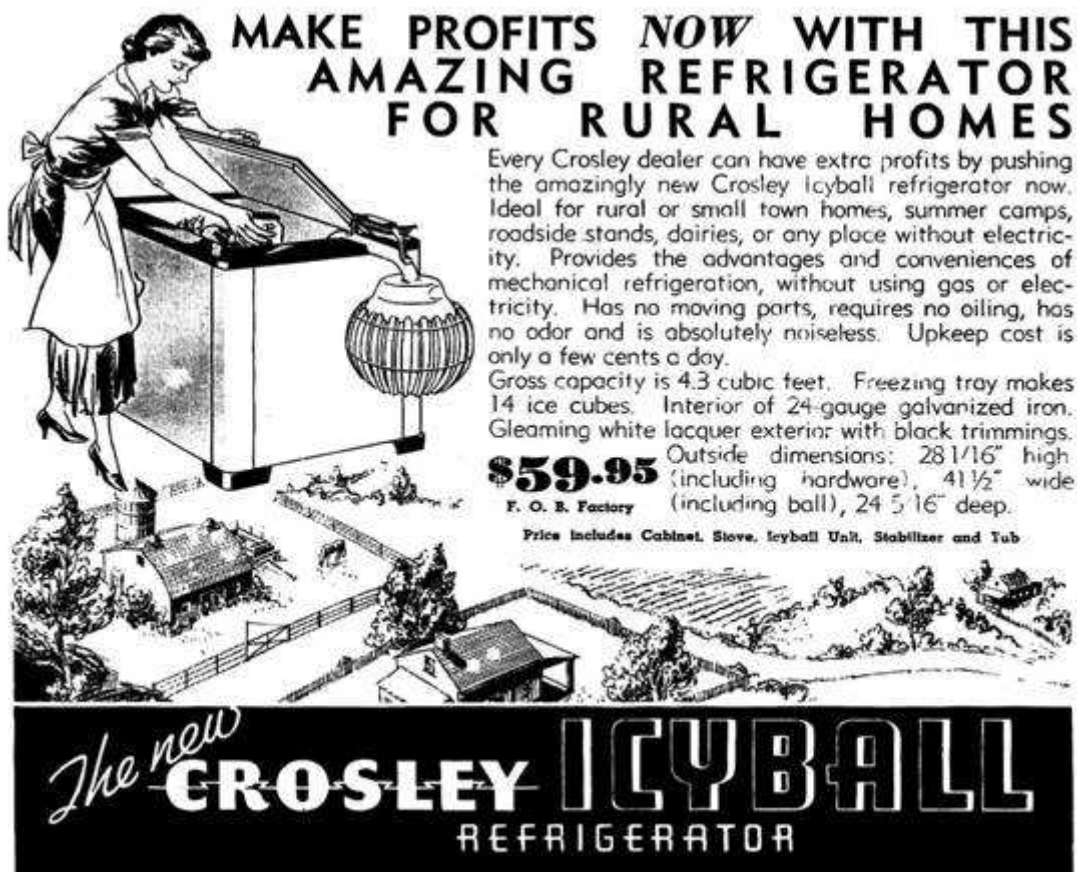
Os publicitarios apresuráronse a envasar a individualidade e a modernidade para as mulleres en forma de mercancía. As novas técnicas gráficas e fotográficas presentaban non só produtos senón tamén imaxes das propias mulleres. A muller ideal xa non era a muller tímida, sumisa e delicada, senón vigorosa e sociable. Gustáballe divertirse, resultar atractiva (en 1929, a industria de cosméticos gastaba en publicidade case tanto como a industria de alimentación).

Os anunciantes reelaboran moitas veces o tema da compra, que presentaban como un terreo privilexiado de control, mediante a compra en grandes superficies as mulleres adquirían o control das súas vidas, porque tomaban decisións nas súas eleccións de compra.

Hoxe a muller ten o que quere. O voto. Finas envolturas de seda en lugar das voluminosas enaguas de antes. Cristalería de azul zafiro ou brillante ámbar. Dereito a seguir unha carreira profesional. Xabón que faga xogo coa cor do seu carto de baño.

Chicago Tribune, 1930

Á nova muller norteamericana se lle esixe tamén unha aparencia física particularmente coidada, a través da industria cosmética e hixiénica. Tamén nesto se anuncia o carácter de masa nunha versión do principio de igualdade de oportunidades e da democratización: todas as mulleres poden acadar a beleza, sempre que queiran tomar

**MAKE PROFITS NOW WITH THIS
AMAZING REFRIGERATOR
FOR RURAL HOMES**

Every Crosley dealer can have extra profits by pushing the amazingly new Crosley Icyball refrigerator now. Ideal for rural or small town homes, summer camps, roadside stands, dairies, or any place without electricity. Provides the advantages and conveniences of mechanical refrigeration, without using gas or electricity. Has no moving parts, requires no oiling, has no odor and is absolutely noiseless. Upkeep cost is only a few cents a day.

Gross capacity is 4.3 cubic feet. Freezing tray makes 14 ice cubes. Interior of 24-gauge galvanized iron. Gleaming white lacquer exterior with black trimmings.

\$59.95 Outside dimensions: 28 1/16" high (including hardware), 41 1/2" wide (including ball), 24 5/16" deep.

F. O. B. Factory

Price includes Cabinet, Stove, Icyball Unit, Stabilizer and Tub

The new **CROSLEY ICYBALL**
REFRIGERATOR

Icy Ball. Ad 1935

esta decisión. Tamén entran nesta situación as mulleres negras, das que o seu éxito persoal depende de que se estiren o pelo e se aclaren a pel.. Pero cabe lembrar que os fabricantes consideran todas a franxas do mercado, por idades.

Especialmente a través da industria cinematográfica norteamericana, que nos anos vinte saturou as salas de cine europeas cos seus produtos, o modelo particular de emancipación do estilo moderno de muller norteamericana se difundiu polo estranxeiro e desafiou aos países europeos a contar co seu propio modelo de feminidade. O divismo que ofrecían as películas mostraban leccións prácticas de moda, de maquillaxe e comportamento, nunha época na que toda innovación e modernidade se identificaba cos Estados Unidos.

En Europa os procesos de modificación do traballo doméstico e da imaxe feminina tiñan un desenvolvemento autónomo como consecuencia dos grandes cambios económicos e de consumo derivados da Primeira Guerra Mundial.

En Francia encontramos a esixencia do traballo fora do fogar incluso para as mulleres da burguesía. A necesidade de simplificar as vivendas é paralela á introducción da electricidade e a o gas.

Nos anos corenta xorde un novo estilo de vida, especialmente en París, que supón unha atención especial á hixiene da casa, unha alimentación máis sinxela e a diminución da cantidade de empregadas domésticas. En 1937 a nova revista Marie Claire, da que se editaban 800.000 exemplares, pon o coidado da beleza ao alcance das francesas das clases populares. O seu prezo facía dela o "*Vogue du pauvre*", democratizando o que antes era só alcanzable para as mulleres das clases acomodadas.. O ideal de enerxía, alegría, limpeza, graciosa coquetería e certa independencia, seguen o exemplo norteamericano de Bette Davis ou Katharine Hepburn. En 1938 comeza estenderse o correo sentimental

En Italia, como nos outros países fascistas se orientaba ás mulleres cara a formación dun ama de casa "*muller e madre esemplar*" para levar a política de expansión demográfica que propiciaban estes países. As mulleres tiñan que se modernizar pero tamén ter moitos fillos e fillas e ocuparse da alimentación e da vestimenta de toda a familia cos recursos dunha economía autárquica. Influíu tamén o ser un país de forte tradición católica, como España que criticaba abertamente a práctica feminina do deporte. Por tanto, os custos desta modernización eran pagados polas propias mulleres, da clase obreira (debido á redución dos salarios e a severa disciplina industrial) e as das clases medias (debido as prestacións novas que se lles esixían ás amas de casa)

A crise económica que terminou cos anos vinte e durante a depresión os chamamentos reaccionarios para que as mulleres retornaran ao fogar (especialmente as casadas) mostraron a falsidade da liberdade e da individualidade que se lle adxudicaba ás mulleres.

5. Breve mención á situación das mulleres na Segunda Guerra Mundial.

Mentres durou o período de ocupación nazi moitas mulleres foron deportadas a Alemaña para traballar nas fabricas. Ex: 1944 case 45.000 francesas (2% da man de obra feminina estranxeira) traballaban en Alemaña.

En conxunto, na década da Segunda Guerra Mundial (1936-1946) a taxa de actividade das mulleres aumentou nun 3,4% (Duby:1991) especialmente na idade de entre 15 e 24 anos. Son importantes os traballos na industria metalúrxica e no sector eléctrico, e as que non tiñan traballos industriais atopábano nos empregos públicos, mal pagados e desprezados polos homes: Correos, Telégrafos , Ferrocarrís, etc..

Pero tamén é certo que a Segunda Guerra Mundial trouxo consigo unha época de escaseza e que as mulleres estaban na guerra desde o primeiro momento porque non hai fronteiras, senón que se libran as batallas nas cidades e teñen que apañarse para manter redes solidarias entre elas para sobrevivir.

6. O voto feminino

A sociedade industrial e o liberalismo non achegaron cambios significativos á situación política, legal e económica das mulleres, que seguiron discriminadas respecto dos homes. Tan só abriu o camiño cara ao traballo feminino nas fábricas e as minas, pero en condicións dunha extremada explotación e cos salarios diferentes aos dos seus compañeiros. Cobraban ata un 50% menos que os varóns. Doutra banda, as mulleres tiveron prohibidas as áreas profesionais de máis responsabilidade así como a educación superior, sendo relegadas no caso da burguesía ao ámbito doméstico.

Foron estas circunstancias as que propiciaron a partir da segunda metade do século XIX o nacemento do **movemento sufraxista**, que reivindicaba o dereito ao voto das mulleres como paso previo ao feminismo, é dicir, alcanzar a plena igualdade de dereitos respecto dos homes. O movemento sufraxista non estivo constituído por grandes masas e enraizou con máis forza nas mulleres urbanas de clase media que posuían un certo grao de educación.

As obreiras antepuxeron as súas reivindicacións de clase aos seus propios intereses como mulleres.

As campesiñas pola súa baixa formación, a súa dedicación íntegra ao traballo, a carencia de tempo libre e o seu illamento, foron as últimas e máis remisas a incorporarse aos movementos emancipadores femininos. Polo demais, as principais abandeiradas do sufraxismo e posteriormente do feminismo foron británicas e estadounidenses, seguidas de escandinavas e holandesas.

Coñecida figura do movemento pola emancipación feminina foi a británica Emmeline Pankhurst (1858-1928), fundadora da Unión Social e Política de Mulleres (WSPU) e inspiradora de diversos tipos de protesta (manifestacións, folgas de fame, etc).

Detención de Emmeline Pankhurst

Outra coñecida activista foi Emily Davison, que morreu en 1913 nunha das súas accións de protesta arroxándose aos pés dun cabalo da cuadra real durante unha carreira celebrada en Derby, como xa observamos na imaxe da páxina 5.

En España destacou Concepción Arenal (1829-1893), que asistiu á Universidade Complutense vestida de home para salvar a prohibición que impedía o ensino universitario para a muller.

En Alemaña sobresaíu Rosa Luxemburgo (1870-1919) brillante intelectual e militante do comunismo alemán, morta durante a sublevación espartaquista de 1918. O punto de inflexión decisivo na concienciación social da muller alcanzouse coa Primeira Gran Guerra. Durante este conflito a muller supliu ao home que loitaba na fronte nas súas tarefas, poñendo de relevo que se era competente para realizar traballos propios do home tamén o era para gozar dos seus dereitos.

6.1. O desenvolvemento do movemento feminista: o triunfo do sufraxismo 1870-1939

O maior protagonismo e seguimento do feminismo estivo condicionado por claros cambios sociais nos países máis desenvolvidos

En Gran Bretaña, por exemplo, a principios do século XX o 70.8% das mulleres solteiras, entre 20 e 45 anos, tiñan un traballo remunerado. Tamén no Reino Unido, en 1850 observábase como o número absoluto de mulleres solteiras maiores de 45 anos crecera entre as clases medias. A "*carreira do matrimonio*" rexistraba así un certo retroceso para moitas mulleres, non só como proxecto de vida, senón tamén como opción económica. Outro elemento chave foi a incorporación da muller ao traballo durante a Primeira Guerra Mundial para substituír aos homes que marcharan á fronte. A consciencia do seu valor social alentou as súas demandas do dereito de sufraxio.

Os principais obxectivos do movemento feminista seguiron sendo os mesmos: dereito de voto, mellora da educación, capacitación profesional e apertura de novos horizontes laborais, equiparación de sexos na familia como medio de evitar a subordinación da muller e a dobre moral sexual. A gran novidade veu da ampla mobilización colectiva que soubo dirixir o movemento sufraxista en determinados países.

Cos países anglosaxóns ao fronte, a evolución no mundo europeo foi moi diversa:

"El sufragismo aparece como una forma de encuadramiento de mujeres de todas las clases sociales, a pesar de sus distintas ideologías y objetivos, pero coincidentes en reclamar el derecho a la participación política, uno de cuyos requisitos es el voto, para reformar la legislación y la costumbre y, en consecuencia, la sociedad (...)"

El sufragismo surgió en los países que adoptaron el régimen capitalista, países de clase media poderosa y con unos ideales democráticos asentados en sus instituciones políticas (...)

En los países nórdicos apenas se dio sufragismo debido a la mentalidad progresista imperante y al peso social de la mujer, que facilitaron la equiparación jurídica de los sexos.

Una evolución diferente presentó el mosaico de países del este procedentes de los Imperios centrales: austro-húngaro y alemán, turco y ruso. El desmoronamiento de los primeros tras la Primera Guerra Mundial (Alemania, Austria, Checoslovaquia, Polonia) trajo reformas muy progresistas, el voto femenino entre ellas, sin existencia previa del sufragismo (...)

En Rusia fue posible después de una auténtica revolución, la bolchevique, que trastocó los fundamentos del orden tradicional.

En el caso de los estados surgidos del Imperio turco, Yugoslavia, Grecia y Bulgaria, el peso de la tradición era todavía muy fuerte y no hubo sufragismo ni reformas tocantes a la situación femenina.

Por último, en los países occidentales cabría diferenciar entre los protestantes (Inglaterra, Holanda...) más modernos y evolucionados, y más prósperos económicamente, y los católicos (Italia, España, Portugal...) atrasados, tradicionales y conservadores (...). En los países protestantes hubo un movimiento sufragista fuerte, y sólo gracias a su lucha se consiguieron las reformas y el voto. En los católicos apenas se dio el movimiento sufragista y sólo tras mucha batalla femenina y muy tarde, caso de Italia, o por el reformismo de sus gobernantes, caso de España, se obtuvieron estas conquistas".

FRANCO RUBIO, Gloria Ángeles "Siglo XX" *Historia Universal*, Madrid, 1983. Historia 16

6.2. A radicalización do sufraxismo: o caso británico

A liberación xurídica das mulleres en Inglaterra acelerouse debido á pronta industrialización deste país.

O movemento sufraxista británico dividiuse en dúas tendencias: unha moderada e outra radical, partidaria da acción directa.

Millicent Garret Fawcett (1847-1929) encabezou ás sufraxistas moderadas que se agruparon na Unión Nacional de Sociedades de Sufraxio Feminino (National Union of Women's Suffrage Societies). En 1914, esta asociación chegou a contar con máis de 100.000 afiliadas, e centraba o seu labor na propaganda política, convocando mitins e campañas de persuasión seguindo sempre unha estratexia de orde e legalidade.

A ausencia de resultados da estratexia moderada fixo que a principios de século Emmeline Pankhurst (1858-1928) crease a Unión Social e Política das Mulleres (Women's Social and Political Union). As súas afiliadas eran coñecidas como as "suffragettes".

Mentres no Parlamento discutíanse as reformas lexislativas que permitisen o acceso do voto á muller, a WSPU, ademais dos tradicionais medios de propaganda como os mitins e as manifestacións, recorreu a tácticas violentas como a sabotaxe, o incendio de comercios e establecementos públicos, ou ás agresións aos domicilios privados de destacados políticos e membros do Parlamento.

6.3. O auxe do feminismo norteamericano

A fins do século XIX e principios do século XX, as feministas americanas iniciaron unha activa campaña pola consecución do sufraxio. Dirixidas por Susan B. Anthony (1820-1906), Lucy Stone (1818-1893) e Elisabeth Cady Stanton (1815-1902) e encadradas desde 1890 na Asociación Nacional Americana polo Sufraxio da Muller (National American Woman Suffrage Association), encamiñaron os seus esforzos a conseguir o voto nos diversos estados e a forzar un cambio na constitución norteamericana

"Agora que, como resultado da loita pola igualdade de oportunidades e debido ao uso de maquinaria, operouse unha gran revolución no mundo da economía, de maneira que onde poida acudir un home a gañarse un dólar honradamente tamén pode ir unha muller, non hai forma de rebater a conclusión de que esta ten que estar investida de igual poder para poderse protexer. E ese poder é o voto, o símbolo da liberdade e da igualdade, sen o cal ningún cidadán pode estar seguro de conservar o que posúe e, polo tanto, moito menos de adquirir o que non ten".

Susan B. Anthony

B. Lucy Burns na prisión

A Guerra exerce menos influencia nas sufraxistas aínda que utilicen o argumento da necesidade do sufraxio para o esforzo da guerra e da democracia. Así a NWP aplica a estratexia de castigar ao partido no poder. Durante meses se instalan fronte á Casa Branca grupos de manifestantes encadeadas ou tiradas no chan da estrada. Isto era en 1916 e houbo que esperar tres anos mais para conseguir o dereito ao voto. As feministas foron "abandonadas" polos abolicionistas despois da guerra de Secesión, e deberán loitar durante tres cartos dun século para lograr os seus obxectivos.

O voto feminino foi aprobado mediante consultas populares en diversos estados: Wyoming (1869), Utah (1870), Colorado (1893), Idaho (1896), Washington (1910), California (1911), Oregón, Arizona y Kansas (1912) y Nevada y Montana (1914). En 1917 foi elixida en

Montana a primeira congresista dos Estados Unidos, Jeanette Rankin. Finalmente en 1919, o presidente Wilson, do partido demócrata, anunciou persoalmente o seu apoio ao sufraxio feminino. En 1920 quedaba aprobada a XIX Emenda á Constitución que outorgaba o dereito de voto ás mulleres.

"O dereito dos cidadáns de Estados Unidos ao voto non será negado nin limitado polos Estados Unidos ou por calquera Estado por razón do sexo".

Emenda XIX da Constitución de Estados Unidos

Nos países da Europa central o mesmo que en Rusia en 1917, o sufraxio feminino é un dos medios que os liberais e socialistas reformistas poñen en acción para impedir a revolución proletaria.

Pero en xeral, 1914 significou a división do movemento que seguiron coa militancia de guerra ou a revolución rusa. A cuestión feminina non se presentaba como urxente para moitos homes políticos e estaba relacionada, en todo caso mais coa despoboación que cos dereitos das mulleres.

Obtención do dereito ao voto das mulleres de algúns países

Nueva Zelandia	1893
Australia	1901
Finlandia	1906
Noruega	1913
Dinamarca	1915
Reino Unido	1918 (+30 años)
Alemania	1918
Países Baixos	1918
Polonia	1918
Rusia	1918
Austria	1918
Bélgica	1919
Estados Unidos	1920
República Checa	1920
Eslovaquia	1920
Suecia	1921
España	1931
Francia	1945
Italia	1945
Grecia	1952
Suiza	1974

Estas datas son indicativas xa que a miúdo o proceso de obtención dos dereitos políticos das mulleres foi longo e complexo. Un exemplo é Portugal: en 1931 as

mulleres con estudos superiores ou secundarios obtiveron o dereito de voto. Hai que esperar, con todo, ata 1974, coa caída da ditadura, para que se poida falar propiamente de voto feminino. Moitos dos países que obtiveron o dereito de voto no período de entreguerras, España é un bo exemplo, pasaron posteriormente por longas etapas ditatoriais nas que o voto feminino, e masculino, foi suprimido ou absolutamente adulterado.

6.4. Situación en España

Pese ao atraso do movemento feminista español, diversas mulleres iniciaron a defensa da idea da igualdade feminina. Algunhas delas foron: Teresa Claramunt (1862-1931), obreira téxtil e militante anarcosindicalista, reivindicou o papel da muller como nai que transmite valores ideolóxicos aos seus fillos e fillas. Se estes valores eran igualitarios e anarquistas estaríase poñendo as bases para unha nova sociedade.

María de Echarri (1878-1955), concelleira do Concello de Madrid e inspectora de traballo do Instituto de Reformas Sociais, promoveu, desde unha perspectiva de feminismo católico, algunhas medidas de mellora laboral para as obreiras. Destaca a chamada “Lei da Cadeira” de 1912, pola cal os empresarios debían proporcionar unha cadeira a todas as mulleres que traballan na industria ou o comercio. A partir dos anos 20, o feminismo español comezou a engadir demandas políticas ás reivindicacións sociais.

En 1918 en Madrid créase a Asociación Nacional de Mulleres Españolas (ANME). Formada por mulleres de clase media, mestras, escritoras, universitarias, as súas dirixentes, Benita Asas Manterola, Clara Campoamor ou Victoria Kent expuñan xa claramente a demanda do sufraxio feminino. Xunto a esta asociación xorden múltiples agrupacións. Entre elas destaca a Cruzada de Mulleres Españolas, dirixida pola xornalista Carmen de Burgos, e que protagonizou a primeira manifestación polas rúas a prol do sufraxio feminino en Madrid en maio de 1921.

Cando a Segunda República inicia a súa andadura (en Abril de 1931) será unha muller quen defenda no Congreso a demanda do sufraxio feminino. Chamábase Clara Campoamor. Era deputada, membra do Partido Radical.

O proceso foi complexo, porque Clara non era a única muller que estaba no Congreso. Tamén estaba a socialista Margarita Nelken (1896-1968) e a de Izquierda Republicana Victoria Kent (1897-1987). Estas non apoiaron a Clara Campoamor na crenza, inxusta, de que non era o momento oportuno para que as mulleres puideran ter dereito ó voto. Estas dúas congresistas pensaban que a maioría das mulleres españolas, ó estar tan influenciadas pola igrexa católica, eran posibles votos conservadores e a súa

participación nas eleccións seguintes traería un fortalecemento das forzas políticas de dereitas.

Clara Campoamor pola contra argumentou nas Cortes Constituíntes que os dereitos do individuo esixían un tratamento igualitario para homes e mulleres e que a Constitución republicana debía eliminar calquera discriminación por razón de sexo.

Clara Campoamor nas Cortes de 1931

Resolvede o que queirades, pero afrontando a responsabilidade de lle dar entrada a esa metade do xénero humano na política, para que a política sexa cousa de dous, porque só hai unha cousa que fai un sexo só: parir. As outras, facémolas todos en común.

Clara Campoamor: 1931

O sufraxio feminino obtivo 161 votos a favor e 121 en contra.

A Constitución republicana non só concedeu o sufraxio ás mulleres senón que todo o relativo á familia foi lexislado desde a liberdade e a igualdade:

-Matrimonio baseado na igualdade dos cónxuxes.

-Divorcio.

-Obrigas dos pais cos fillos e fillas.

En 1932 apróbase a lei do divorcio.

O réxime republicano estaba poñendo a España no aspecto legal á mesma altura que os países mais evolucionados de Europa, no referido á igualdade.

Nun país cun patriarcado tan arraigado esta foi unha audacia. As xentes da época estaban convencidas de vivir unha época nova.

Hai unha referencia nos xornais da época ao voto das mulleres, que demostra o escaso eco que tiña este tema no noso país.

Rematou xa aquilo de un home, un voto.

Agora ocorrerá o seguinte: Un home solteiro, un voto.

Un casado en harmonía coa súa esposa, dous votos.

Un casado discrepante coa súa muller, unha papeleta en branco.

Un solteiro simpático e mullereiro, varios votos.

Mauricio Chevalier, infinidade de votos.

Un confesor, moitos máis votos ca Chevalier.

Varios confesores, un trunfo electoral.

El Heraldo de Madrid . 2 de outubro de 1931.